

ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ ТА ЇХ СИНОНІМІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

Дослідження різних аспектів синтаксису має практичне застосування у середній та вищій освіті. Одним з таких питань, на наш погляд, є розпізнавання структури інфінітивних речень у порівняльному аспекті з іншими видами речень.

Згідно з загальноприйнятим твердженням, під інфінітивними реченнями розуміється такий вид односкладних речень, у яких предикативна основа містить у собі незалежний інфінітив, напр.: *Як не любити весни многошумної, Меду пахучих суцвіть, Як не любити роботи розумної, Праці, що дух веселить?* (М.Рильський); *А мені, як до зорі, Долітати на крилі Все до тебе, як до вічної зорі* (Б. Олійник).

Інфінітивні речення як різновид односкладних розглядалися у багатьох дослідженнях (праці К.О.Тимофєєва, Г.О.Золотової, В.М.Бріцина, Г.П.Арполенко та ін. учених). У компаративному плані (українсько-російські порівняння структури, семантики і функції) інфінітивні речення розглядалися в останні роки в дисертаціях Р.В.Козак, В.А.Городецької та ін. На прикладі російської мови розглянуто синоніміку інфінітивних речень з іншими видами простих речень у статті М.О.Копейкіна.

Метою нашого дослідження є показати варіанти деяких видів інфінітивних речень в українській мові, навівши їх відповідники серед односкладних і двоскладних речень. У статті будемо спиратися на теоретичні положення праць названих вище авторів.

В.В.Бабайцева, розглядаючи відмінність між інфінітивними та безособовими реченнями, зазначає, що у безособовому реченні модальне значення виражається передусім лексично - за допомогою безособового дієслова чи безособово-предикативних слів, до яких належить інфінітив. В інфінітивних реченнях модальність визначається самою формою інфінітива та інтонацією, а підсилюється та диференціюється частками (Бабайцева 1973). Така відмінність ще раз підкреслює необхідність виділення інфінітивних речень як самостійної групи і, крім того, дає можливість їх класифікувати. Тому видається важливим порівняння інфінітивних речень з безособовими та особовими.

Ураховуючи синонімічні відповідники серед різних типів односкладних і двоскладних речень та інфінітивних, виділимо, слідом за М.О.Копейкіним, такі групи інфінітивних речень без частки *би*:

- 1) Інфінітивні речення, що виражають необхідність чи невідкладність дії.
- 2) Інфінітивні речення, що виражають неможливість дії чи стану.
- 3) Інфінітивні речення, що виражають невідворотність дії.
- 4) Інфінітивні речення із значенням волевиявлення чи наказу.

Крім того, окремими групами виступають інфінітивні речення з часткою *би* та питальні речення.

Розглянемо відповідники цих видів речень на прикладі творів українських письменників.

1) Інфінітивні речення, що виражають необхідність чи невідкладність дії, часто трапляються у розмовному мовленні. Вони вживаються з формами іменників та займенників у давальному відмінку, що називають особу чи предмет, якому слід виконати дію або відчувати стан, названий інфінітивом. Наведемо приклади таких речень разом із синонімічними відповідниками - особовими чи безособовими реченнями.

1а) Інфінітивне речення: *Бігти Миколі до саги мимо Ягорової хати, мимо солом'яного дідового палацу* (О. Гончар, "Собор").

Синонімічні відповідники: *Миколі потрібно бігти до саги мимо Ягорової хати, мимо солом'яного дідового палацу* - безособове речення.

Микола повинен бігти до саги мимо Ягорової хати, мимо солом'яного дідового палацу - особове речення.

1б) Інфінітивне речення: *Марта: Тобі ще їхати поїздом* (Р. Андріяшик, "Полтва").

Марта: Тобі ще потрібно їхати поїздом - безособове речення. *Марта: Ти ще повинен їхати поїздом* - особове речення.

ів) Інфінітивне речення: *Та не вийшла ти, тільки у вікні Стала й знак дала - геть іти мені* (Д. Павличко, "Ніч була ясна").

Та не вийшла ти, тільки у вікні стала й дала знак - мені потрібно іти геть - безособове речення. Та не вийшла ти, тільки у вікні стала й дала знак — я повинен іти геть - особове речення.

2) Інфінітивні речення, що виражають неможливість дії чи стану, вживаються з давальним відмінком або без нього (давальный відмінок вказує на особу, яка не може виконати дії). Речення містить у собі заперечення.

Наприклад: 2а) Інфінітивне речення: Не бувати ворогові ~ ні. Не ламати ці сади рясні - Молодоці, radoці, oгні (М. Рильський, "Молодість").

Ворогові не дозволять бути, йому не дозволять ламати ці сади рясні - Молодоці, radoці, oгні. - безособове речення. Ворог не прийде, він не буде ламати ці сади рясні... — особове речення.

2б) Інфінітивне речення: Життя наляглося, як лук, - І стріл не спинити нікому (М. Рильський, "Першотравнева сюїта").

Життя наляглося, як лук, - і нікому не під силу спинити стріли. - безособове речення. Життя наляглося, як лук, - і ніхто не може спинити стріли. - особове речення.

2в) Інфінітивне речення: Не стерти ворогу лихому Його гарячого сліда (М.Рильський, "Напис на українському двотомнику О.С.Пушкіна").

Ворогу лихому неможливо стерти його гарячий слід — безособове речення. Ворог лихий не може стерти його гарячий слід- особове речення.

3) Інфінітивні речення, що виражають невідворотність дії, у більшості випадків відрізняються лаконічністю та експресивністю. У цій групі наявність давального відмінка, що вказує на суб'єкт дії, обов'язкова.

Наприклад:

3а) Інфінітивне речення: Їх серцям - віками пламеніти На червоних прапорах, їх думкам - перемагати і жити В наших творчих думках і ділах (В. Симоненко, "Салюти миру"). їх серця обов'язково будуть пламеніти на червоних прапорах, і їх думки будуть перемагати і жити в наших творчих думках і ділах.- особове речення.

3б) Інфінітивне речення: Дві у шафі, що життя досвітають, Ну, а там - світити вже йому В завірюшних, грозових століттях, Сонцем розпанахувати тьму (І. Драч, "Вишневий цвіт").

Він буде світити в завірюшних, грозових століттях, буде сонцем розпанахувати тьму. - особове речення.

3в) Інфінітивне речення: З глибин сердець джерела пружно б'ють - І шумувати морю, не вмирати, Хай лють у нього і любов, і лють, Тривожну шану, жовч гірку розплати... (І. Драч, "Смерть Шевченка").

Море буде шумувати, не буде вмирати, хай лють у нього і любов, і лють, тривожну шану, жовч гірку розплати. - особове речення.

4) Інфінітивні речення із значенням волевиявлення чи наказу відрізняються від попередніх типів категоричністю висловлення. Об'єкт, якому адресовано наказ, відходить на задній план, а особливий акцент дається на безвідкладне виконання дії, часто з окличною інтонацією.

Наприклад:

4а) Інфінітивне речення: Крізь те гудіння Ганна почула: "Встати, суд іде" (Ю.Мушкетик, "Суд").

Можливі паралелі: крізь те гудіння Ганна почула: "Встаньте. Іде суд ". Або Крізь те гудіння Ганна почула: "Усі повинні встати, суд іде ".

4б) Інфінітивне речення: Буде бій. -Гей-но! Прапор зняти! Ми бились за Україну... Знять!..(Г.Косинка. "Троєкутний бій").

Можливі паралелі: Буде бій. - Зніміть прапор! Ми бились за Україну... Зніміть!..Або буде бій. - Потрібно зняти прапор!..

4в) Інфінітивне речення: -Ану встать! - випростався поліцай. Два інші теж похмуро дивилися на шевця. - Вста-ать, кому сказано!!!(Тригир Тютюнник, "Климко"). Можлива паралель: -Ану встань! - випростався поліцай. Два інші теж похмуро дивитися на шевця. - Встань, кому сказано!

5) Інфінітивні речення з часткою *би* виражають бажання або небажання. Вони використовуються у розмовному мовленні, а також в художній розповіді, часто у ліричному відступі в художніх творах. Цей різновид речень не відрізняється бажанням спонукати співрозмовника до активної дії, названої інфінітивом.

Наприклад: 5а) Інфінітивне речення: *І верзлося, з думки не сходило: "Чехи з японцями, - казав їй Василь, - розкопали під Байкалом золоті гори"... Отуди б йому поїхати* (Г. Косинка, "Гармонія").

Можливі паралелі: *І верзлося, з думки не сходило: "Чехи з японцями, - казав їй Василь, - розкопали під Байкалом золоті гори"... Мені хотілося б, щоб він туди поїхав. Або... я хотів би, щоб він туди поїхав.*

5б) Інфінітивне речення: *Скоріше, скоріше б Маркові побачити свою єдину, відчутти на своїх плечах її вічно потріскані руки, що пахнуть якимсь зіллям чи хлібом* (М.Стельмах, "Правда і кривда").

Можливі паралелі: *Маркові хотілося побачити свою єдину, відчутти на плечах її вічно потріскані руки, що пахнуть якимсь зіллям чи хлібом або Марко хотів побачити свою єдину...*

5в) Інфінітивне речення: *Мені б ще гратись в піжмурки і класи, В казки літять на крилах палітур* (Ліна Костенко, "Мій перший вірш").

Можливі паралелі: *Мені б слід гратися це в піжмурки і класи, в казки літять на крилах палітур. Або Я ще повинна гратися в піжмурки і класи...*

Окремим розрядом виступають питальні речення, до складу яких входить незалежний інфінітив. До таких речень теж можна підібрати паралелі серед особових і безособових речень. У питальному інфінітивному реченні давальним відмінком виражений суб'єкт дії.

6а) Інфінітивне речення: *Поема трагізму, поема нездоланності духу, але якими словами-карбами її накарбувати?* (О. Гончар, "Собор").

Можливі паралелі: *Поема трагізму, поема нездоланності духу, але якими словами-карбами її потрібно(слід, необхідно) накарбувати?*- безособове речення.

Поема трагізму, поема нездоланності духу, але якими словами-карбами ми її можемо (народ може) накарбувати?- особове речення.

6б) Інфінітивне речення: *Лобода: Та то ж усе реквізит історії, мотлох минулих віків. Як ти цього не розумієш? В епоху ракет хіба таким нам займатись?* (О. Гончар, "Собор"). Можливі паралелі: *В епоху ракет хіба таким ми повинні займатися?* або *В епоху ракет хіба таким нам слід займатися?*

6в) Інфінітивне речення: *Прийшла любов непрохана й неждана - Ну як мені за нею не піти?* (В.Симоненко, "Вона прийшла").

Можливі паралелі: *Прийшла любов непрохана й неждана- Ну як мені можливо за нею не піти?* або *..Ну як я можу за нею не піти?*

Як бачимо, перераховані види інфінітивних речень мають свої відповідники серед односкладних і двоскладних речень.

Розгляд речень у такому плані має практичне застосування під час оволодіння основами синтаксису. Порівняння інфінітивних речень з іншими односкладними та двоскладними сприяє розумінню відтінків значень, що виражені за допомогою інфінітива. Зіставний розгляд допомагає також краще зрозуміти структуру інфінітивних речень, навчитися відрізняти їх від інших видів речень.

Література

Арполенко, Забеліна 1982: Арполенко Г.П., Забеліна В.П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові. - Київ, 1982.

Бабайцева 1973: Бабайцева В.В. Односоставные предложения в современном русском языке. - Москва, 1973.

Бріцин 1990: Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. - Киев, 1990.

Городецька 1997: Городецька В.А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською). - Київ, 1997.

Козак 1998: Козак Р.В. Инфинитивные предложения в структурно-семантическом и функциональном аспектах. - Киев, 1998.

Копейкін 1959: Копейкин М.А. Синонимика инфинитивных предложений с другими типами предложений // Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного педагогического института. 1959.